

Inspraak IJplein

Er is de afgelopen jaren bijzonder veel geschreven over het stedenbouwkundig plan voor het IJplein-gebied aan het IJ in Amsterdam-Noord. Vrijwel zonder uitzondering lag hierbij de nadruk op de formele en esthetische aspecten van de stedenbouwkundige - conditionerende - architect, bureau OMA.

Buurtvertegenwoordigers en toekomstige bewoners worden, zo er al over hun betrokkenheid wordt gerept, op twee manieren afgeschilderd. Enerzijds zouden ze 'ondeskundig'² en 'bemoeiziek'³ zijn, 'vastbesloten het ontwerp te vernietigen'⁴ en 'uiteindelijk de dienst uitmaken'.⁵ Anderzijds wordt juist gesteld dat het IJplein bewijst dat het goed is dat architecten zelfbewuster worden en de inspraak van zich afschudden⁶ en OMA de medezeggenschap slechts 'schijnbaar' serieus heeft genomen.⁷

Geen van beide visies doet recht aan de feitelijke inbreng die de buurtorganisaties en toekomstige bewoners hebben gehad bij de totstandkoming van het IJplein-gebied. In feite was er steeds sprake van wederzijdse beïnvloeding en bijstelling van idealen/eisen bij alle betrokkenen.

Natuurlijk is het niet zo dat het ontwerp op naam van de bewoners kan worden geschreven. Wel hebben bewoners invloed gehad op het programma en het ontwerp, in samenwerking met de woningcorporaties, binnen de ambtelijke en politieke randvoorwaarden.

In dit verhaal wordt nagegaan op welke punten de bewoners hun stempel hebben gedrukt en wat de opstelling van andere betrokkenen in de inspraak is geweest.

Werkgroep IJplein

Naar aanleiding van een grote buurtavond, georganiseerd op 29 mei 1974 door de buurtorganisaties Wijkraad Midden Noord en Werkgroep Vogelbuurt wordt door wethouder Van der Vlis van Ruimtelijke Ordening de werkgroep IJplein ingesteld. Aanvankelijk bestond de werkgroep uit vertegenwoordigers van ambtelijke diensten en bedrijven. Later werd deze uitgebreid met de architect (OMA) en de opdrachtgevers (3 woningbouwverenigingen). De belangrijkste woningeisen: betaalbare huren en, naast de sociale woningbouw, ook recreatieve en sociaal-culturele voorzieningen, zoals een park aan het IJ, een jongeren centrum, buurthuis, basisschool, winkels, etcetera, konden worden hardgemaakt. Eind 1980 presenteert de Dienst Ruimtelijke Ordening een eerste conceptplan. Dit wordt echter door de bewoners niet erg geapprecieerd. Men besluit een stedenbouwkundige van buitenaf aan te trekken, omdat daartoe kennelijk bij DRO de capaciteit en het elan ontbreekt. Aanvankelijk gaan de ideeën uit naar de 'inspraak-vriendelijke' zweed Ralph Erskine. Uiteindelijk wordt Rem Koolhaas (bureau OMA) - op voorspraak van Frans van de Ven (assistent van Schaefer) en rijksbouwmeester Quist - aangetrokken. Hij zou de rol van conditionerend architect krijgen.

Hoogbouw - laagbouw

Bij de beoordeling in de werkgroep IJplein van het eerste conceptplan van OMA splitst de kritiek van de buurtbewoners, ambtenaren en woningcorporaties zich toe op de hoogbouwstorens. De buurtvertegenwoordigers zijn tegenstanders van hoogbouw. Niet omdat 'men zich in Noord niet in dit beeld herkent', maar omdat hoogbouw extra bijkomende kosten en woonlasten met zich meebrengt (lift, hydrofoor, blokverwarming, hoger energiegebruik, mechanische ventilatie en extra schoonmaakkosten). Bewoners en corporaties kennen bovendien de slechte ervaringen met het beheer van hoogbouw elders in

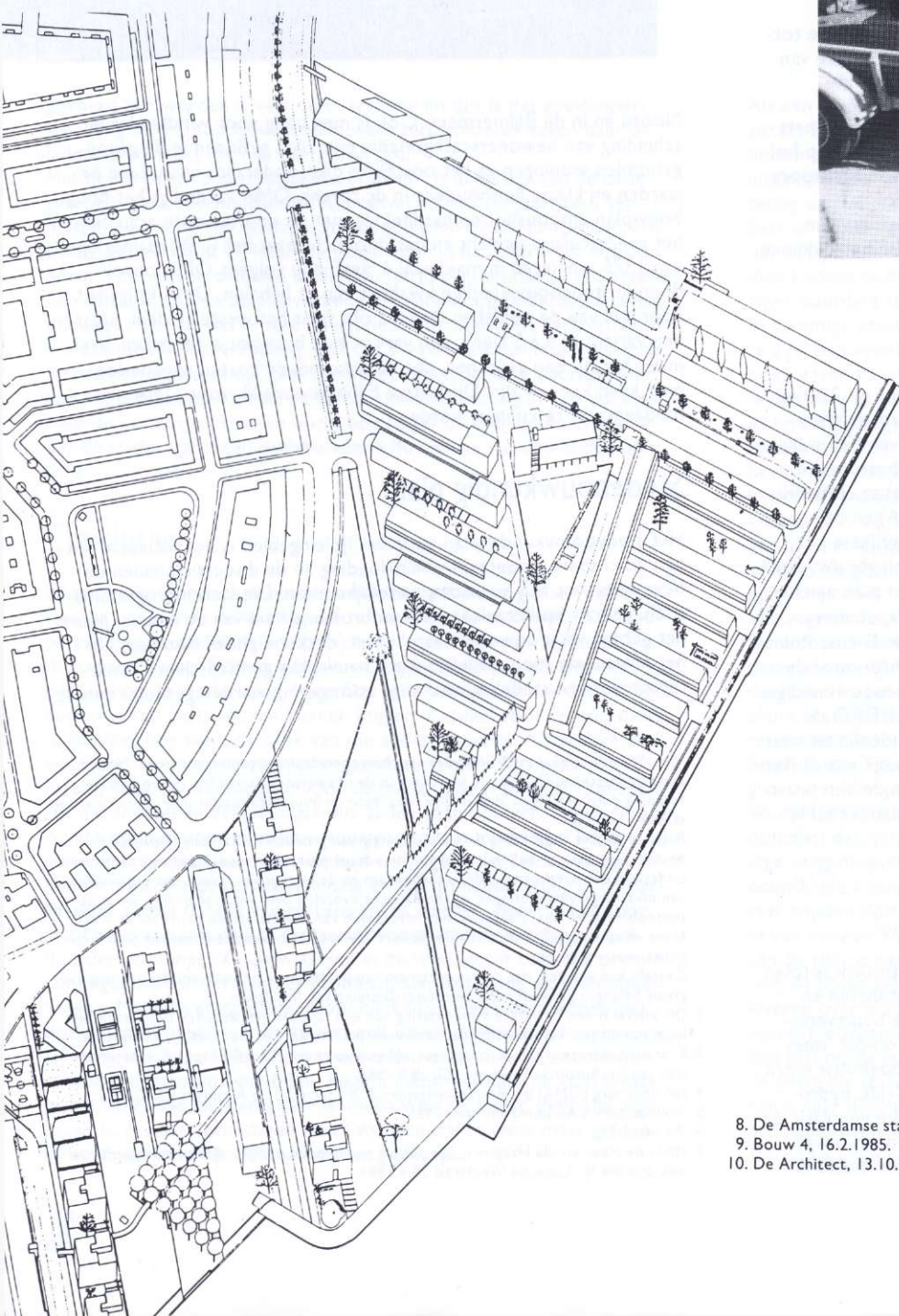
Noord en in de Bijlmermeer. Ook is men bang voor windhinder en scheiding van bewonerscategorieën: enerzijds gezinnen in de grondgebonden woningen van het oostelijke deel, anderzijds uitsluitend bejaarden en kleine huishoudens in de torens. OMA verdedigt het hoogbouwplan enthousiast en hardnekkig met als voornaamste argumenten het spectaculaire uitzicht en het doorzicht naar het IJ. Bij realisering van 1375 woningen in maximaal 4 lagen zou volgens OMA onvoldoende stedenbouwkundige kwaliteit zijn te behalen. OMA krijgt het voordeel van de twijfel en de kans om voor het westelijk deel, naast een variant in 4 à 5 lagen, een variant met hoogbouw te maken. Wel moet het bureau aantonen, dat de bijkomende kosten verwaarloosbaar klein kunnen zijn. Dit laatste blijkt uiteindelijk voor OMA niet hardgemaakt te kunnen worden.

Stedenbouwkundig plan

Het stedenbouwkundig plan voor het IJplein-gebied is het resultaat van een vruchtbare wederzijdse beïnvloeding. In de discussie hielden de bewoners vast aan hun oorspronkelijke eisen. Die waren programma-tisch, gericht op betaalbaarheid en bruikbaarheid van de nieuwe buurt: het gebied waar bewoners van huisuit 'deskundigheid' bezitten. Op het niveau van mooi-of-lelijk, werd nauwelijks gediscussieerd. Architectonische en stedenbouwkundige vormgeving werden getoetst aan de

1. Van 1981 tot 1985 was **Wijnand Looise** bewonersdeskundige in Amsterdam Noord. Daar ondersteunde hij o.a. de bewoners in de ontwerpteams van het IJplein. Ondersteuning door een eigen 'deskundige' was door de buurtorganisaties daar al in een vroeg stadium bedongen. Behalve directe begeleiding en ondersteuning van groepen toekomstige bewoners bestond zijn taak bij het IJplein uit het overdragen van informatie tussen ontwerpteams onderling, het overkoepelende ontwerpteam en de werkgroep IJplein, het organiseren van onderlinge vergaderingen en thematische avonden over woonomgeving, woonlastenproblematiek enz. Daarnaast het informeren van de rest van de buurt via de wijkkrant en spreekuren. Het 'uitstralings-effect' hiervan, de bekendheid met het plan in de buurt, was vrij groot. Gesteld kan worden, dat de aanwezigheid van professionele bewonersondersteuning van groot belang is geweest voor de totstandkoming van het IJplein.
2. Dit artikel is een bewerkte samenvatting van een rapport met dezelfde titel dat in de loop van dit jaar verschijnt bij de Gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting Amsterdam.
3. E. Steuer, directeur van de coöp. woningbouwvereniging Ons Belang U.A. in interview met Jan Jan Rutten in Bouw no. 20, 29.9.1984.
4. Jan Voorburg (OMA) in: 'Bestemmingsplan ADM-terrein', De Architect 13.10.1982.
5. Architecture d'Aujourd'hui, april 1985.
6. Zie noot 2.
7. Hilde de Haan en Ida Haagsma: 'Dorpsheid met grootstedelijke allure - een eigenzinnig kijk aan het IJ'; Elseviers Weekblad 28.4.1984.

uitgangspunten en op grond daarvan becritiseerd. Hoewel de communicatie aanvankelijk wat moeizaam verliep, ondermeer door het sophisticated, sectarische taalgebruik van OMA, onderkennen de bewoners de vele positieve elementen van het OMA-plan. De vasthoudendheid waarmee OMA haar ideeën presenteerde en de niet-aflattende stroom van tekeningen waarmee zij hun argumenten illustreerden waren van grote betekenis. Terwijl de corporaties zich zeer behoudend opstelden en iedere stedenbouwkundig 'extra' (onderdoorgangen, overbouwingen, afschuiningen) als 'te duur' afdeden, en de Dienst Ruimtelijke Ordening zich tweemaal stelde tegen afwijkingen van het gangbare, werd de opstelling van de bewoners ingegeven door de wens een zo hoog mogelijke kwaliteit binnen te halen. In die zin zijn de bewoners de natuurlijke bondgenoot van architect. Om die stedenbouwkundige kwaliteit ook betaalbaar te laten zijn werd wel continu gehamerd op duidelijkheid vóóraf over vergelijkingshuren, waarbij extra kosten niet in de huren door zouden tellen. In de stedenbouwkundig plan verenigden zich uiteindelijk de ontwerp-kwaliteiten van het OMA-plein en de meest essentiële bewoners-eisen. Aan beide zijden waren de ideeën bijgesteld. Koolhaas bekende later: 'Ik ben achteraf blij dat aan het IJ geen uitgekleden hoogbouw is gekomen.'⁸

OMA: stedenbouwkundig plan IJ-plein

8. De Amsterdamse stadsvernieuwing kent slechts ambtelijke projectgroepen.

9. Bouw 4, 16.2.1985.

10. De Architect, 13.10.1982.

De Ontwerpteams

Over de mate van detaillering van een stedenbouwkundig plan merkte Jan Voorberg van OMA op: 'daar kun je natuurlijk heel ver in gaan, ook in het voorschrijven van materialen, maar ik vind dat een stedenbouwkundige niet te veel moet vastleggen om de intelligentie en de creativiteit van de architect niet te negeren.'⁹ De realiteit van het IJplein was anders. In het bestemmingsplan voor het IJplein werd het stedenbouwkundig plan van OMA bijzonder gedetailleerd vastgelegd. Voor de uitwerking van het stedenbouwkundig plan hebben, naast de ontwerpteams voor het jongerencentrum, het buurthuis en de school, successievelijk zes ontwerpteams voor de woningbouw gefunctioneerd. Hierin namen steeds de deelplanarchitect, ambtenaren, opdrachtgever (woningcorporatie), toekomstige bewoners en hun extern deskundige deel.

Vóór de start van elk ontwerpteam kregen toekomstige bewoners in onderlinge vergadering van de buurtopbouwwerker en hun extern deskundige informatie over de voorgeschiedenis van de planvorming en over de inbreng van de buurtorganisaties hierbij. Toegelicht werd welke zaken al min of meer vastlagen - in 'Voorschriften en Wenken', bouwverordening en stedenbouwkundig plan - en welke nog ter discussie zouden staan. Duidelijk werd verteld, dat door de verregaande detaillering van het stedenbouwkundig plan, de inspraakruimte wel eens kleiner zou kunnen zijn dan gebruikelijk in de Amsterdamse stadsvernieuwing. Het ontwerpteam zou nog kunnen beslissen over:

- ontsluiting en indeling van de blokken
- indeling van de woning
- situering van de bergingen
- plaats en afmeting van ramen en deuren in de gevel
- plaats van het balkon e.d.
- soort en plaats van installaties
- aansluitpunten voor PTT, kabeltelevisie en elektriciteit
- materiaalgebruik en kleuren.

Belangrijk voor de meningvorming en planbeoordeling door de bewoners - wellicht belangrijker dan alle tekeningen - bleken excursies: voor architectenkeus, materiaalkeus, beoordeling van een woningmodel op ware grootte in het Ruimtelijk Ontwikkelingslaboratorium (R.O.L.) en bezoeken aan de bouwplaats tijdens de uitvoering. Belangrijk voor het 'moreel' en de gezelligheid tijdens het vaak uitputtende proces waren de feesten en manifestaties bij eerste palen, hoogste punten en eerste opleveringen.

Voor de samenstelling van de ontwerpteams kwam als eerste punt de architectenkeus ter sprake. In de Amsterdamse stadsvernieuwing is dat een gezamenlijke taak voor de betrokken corporatie, bewoners en de Dienst Volkshuisvesting. OMA kreeg hierin geen formele zeggenschap. Om te beginnen werden criteria opgesteld. Die betroffen:

- architectonische kwaliteit en kostenbewustheid
- bureaucapaciteit
- bekendheid met de Amsterdamse situatie
- ervaring met de sociale woningbouw
- bereidheid tot en ervaring met overleg met bewoners (goede referenties van bewonersgroepen).

Van de uiteindelijk gekozen architecten zijn Kees de Kat, Sier van Rijn, Casa en OMA door de bewoners ingebracht, Peters en Boogers door de corporaties en Hein van Meer en architectengroep 69 kwamen op de voorkeurslijsten van beide voor. De corporaties weigerden OMA als architect. Daarom werd het Gemeentelijk Woningbedrijf opdrachtgever voor Oost 3 (OMA).

De ontwerpteams voor de deelplannen van het IJplein hadden elk hun eigen specifieke stedenbouwkundige situaties en randvoorwaarden. Ook de voorkeuren en wensen verschilden per ontwerpteam. De verschillen lagen vooral op het gebied van de woningindeling, (binnen-)afwerking, kleur- en materiaalkeuze. De voorkeuren van de verschillende architecten en de alternatieven die zij aanboden waren hierbij natuurlijk ook van invloed.

Alle ontwerpteams werden ook geïnformeerd en gehoord over het inrichtingsplan voor de woonomgeving. Voor de lange rechte straten in het plan werden door de bewoners verkeersremmende maatregelen geëist, na overleg met Veilig Verkeer en Stop de Kindermoord. Uiteindelijk moest OMA hiermee akkoord gaan.

De bewoners vonden het geheel ook nogal kaal, zeker gezien de te verwachten windhinder. OMA zegde toe dat 'strooigroen' gereserveerd zou worden voor als men dit metertijd in de gebruiksfase nog zou vinden.

In de sport- en spelvoorzieningen was door OMA ruim voorzien. Alleen de ovale 'renbaan' werd uit het oorspronkelijke plan geschrapt. Men vreesde dat dit een bromfietscrossbaan zou worden.

Een actiecomité van bewoners heeft gezorgd voor een monument op de plek waar in WO II de Joodse werknemers van de Hollandia-Katzenburgfabriek zijn weggevoerd.

Conclusie

Allerwege wordt aan de inrichting en bebouwing van het IJ-plein gebied een hoge waarde toegekend. Met het voorafgaande is mijns inziens aangetoond dat buurt- en toekomstige bewoners een grote positieve invloed hebben gehad op de realisering van deze kwaliteit.

Voor deze bewonersinvloed zijn ekele condities van belang geweest: de organisatievorm van de werkgroep IJplein, de eigen deskundigheid van bewoners en de voortdurende betrokkenheid van de hele buurt. Een organisatie als de werkgroep IJplein, met betrekkelijk vergaande bevoegdheden en zwaar gemandateerde ambtenaren, lijkt haaks te staan op de binnengemeentelijke decentralisatie, waarbij het stadsdeelbestuur dichter op de huid van de bewoners komt te zitten. Toch verdient het IJplein model waardering en navolging gezien de resultaten die het heeft opgeleverd in ontwerp, besluitvorming en beheer.